

FERWAGNER PÉTER ÁKOS PHD

ferwagner@hist.-szeged.hu
egyetemi docens (SZTE BTK)

Az első szíriai állam históriája: a kérészéletű damaszkuszi Arab Királyság

History of the first Syrian State: the Short-lived Arabian Kingdom

Abstract The modern Syrian state was born immediately after the First World War from the Arab nationalists' initiative of the region. But the state which had been established in 1920 had a vague future, because France was to dominate the territory through his Syrian interests. It was not opposed to Britain owing to great-power deals, so the French troops easily liquidated the Syrian resistance and removed King Feisal from the country. In the next two and a half decades, as a trust territory, Syria was an integrant part of the French colonial empire.

Keywords Syria, France, Middle East, Feisal, Arab nationalism, system of mandates

DOI 10.14232/belv.2015.3.1   <http://dx.doi.org/10.14232/belv.2015.3.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Ferwagner, Péter Ákos (2015): Az első szíriai állam históriája: aérészéletű damaszkuszi Arab Királyság. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 3. sz. 5–14. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

Az első világháború idején az Oszmán Birodalom közel-keleti arab tartományaiban a feszültség és az elégedetlenség folyamatosan növekedett. Már a háború kitörése előtt felbukkantak a Masrek bizonyos nagyvárosaiban olyan arab nacionalisták, akik reformokat, autonómiát, sőt a birodalomtól való elszakadást szorgalmazták. A nacionalista szervezkedés egyik központja a mai Szíria (*es-Sám*) volt, amely a történelemben sohasem alkotott önálló, egységes államot, az oszmán időkben is több különálló vilajetre tagolódott. Mikor 1916-ban a britek támogatásával

törökellenes felkelés robbant ki a Vörös-tenger melléki Hidzsáz tartományban Huszein mekkai saríf vezetésével,¹ kézzelfogható közelségbe került a Közel-Keleten létrehozandó egységes arab királyságnak a megvalósítása. Erre ugyan a világháború után a nagyhatalmi érdekek miatt nem került sor, viszont az arab felkelés tényleges vezetője, Huszein saríf fia, Feiszal emír joggal remélhette, hogy legalább a belső területek felett uralmat gyakorolhat, miközben a britek és a franciák Palesztina, a levantei partvidék és Mezopotámia egyes részei fölé terjesztik ki az uralmukat.

Feiszal arabiai származású beduin harcosai 1918. október 1-jén vonultak be Damaszkuszba, ahol megpróbálták megvetni az új állam alapjait. Mindez azonban végső soron annak a függvénye volt, hogy a nagyhatalmak miként fogadják az emír törekvéseit. Különösen Franciaország támaszthatott kifogásokat, mivel évszázados szíriai érdekei miatt már korábban jelezte a területre vonatkozó igényét, amit antantpartnerei az 1916-ban megkötött Sykes–Picot–Szazonov-szerződésben el is fogadtak. S habár London a törökök mudroszi kapitulációja után megpróbálta távol tartani a franciákat Damaszkusztól és a belső szíriai területektől, a párizsi békekonferencián végül engedni kényszerült Clemenceau miniszterelnök nyomásának, s beleegyezett abba, hogy Franciaország és Feiszal megállapodása nyomán alakuljon a térség jövője. Az emír 1919 folyamán két ízben is Párizsba utazott, hogy érdekeinek érvényt szerezzen, s több alkalommal is tárgyalt a francia kormány képviselőivel. E tárgyalások „gyümölcse” lett a Feiszal–Clemenceau-megállapodás. Úgy tűnik, a megállapodás legfontosabb pontjait 1919. december 17-én hozta Feiszal tudomására Philippe Berthelot, a *Quai d’Orsay* főtitkára. Ezek szerint Szíria egész területe *de facto* francia mandátummá válik. Franciaország felajánlotta „egész Szíria függetlenségének és minden határának garantálását külső agresszió ellen”. Cserébe Párizs azt kérte, hogy Szíria ismerje el Franciaország diplomáciai és gazdasági egyeduralmát más hatalmakkal szemben, hogy Szíria diplomáciai képviseletét Franciaország láthassa el, hogy Szíria „igazítsa” külpolitikáját Franciaorszáéhoz és tegye lehetővé Franciaország számára a szíriai árucikkek külföldi értékesítését. Ezenkívül Feiszal ismerje el Libanon függetlenségét francia mandátum alatt.² A levélváltások során kifejezésre juttatták „a vélemények kölcsönös bizalomra épülő harmóniáját”.³ Az 1920. január 6-án aláírt ideiglenes és titkos szerződés tehát elismerte „a szíriai területen élő, arabul beszélő és különböző felekezetekhez tartozó népek egyesüléshez való jogát, abból a célból, hogy független nemzetként önmagukat kormányozzák”, de előírnyozta a francia mandátum alatti önálló Libanon leválasztását („Ő Királyi Fensége, Feiszal emír elismeri Libanon függetlenségét és integritását Franciaország mandátuma alatt”). Magát Szíriát illetően Franciaország fenntartotta magának az ország diplomáciai képviseletét, a gazdasági koncessziók monopóliumát, valamint a rendfenntartás és a pénzügyek terén tanácsadók kiküldésének a kizárólagos jogát.⁴ A csalódott és frusztrált Feiszal nagyon nehezen egyezett bele ezekbe a kérlelhetetlenül szigorú francia feltételekbe. Utólag kijelentette, „ez a megállapodás legnagyobbbrészt visszataszító volt

¹ E tisztviselő tekintélye hagyományosan két forrásból fakadt: egyrészt ő volt a szent helyek őrzője, másrészt Mohamed próféta leszármazottjaként viselhette az előkelő saríf titulust. Neki kellett garantálnia az évenkénti mekkai zarándoklat biztonságát és ellátnia a környékbeli törzsek feletti ellenőrzést. 1908 óta a Hásimita családból származó Huszein ibn Ali (1854–1931) töltötte be ezt a tisztséget, akit a szultán támogatásának köszönhetően neveztek ki. Kinevezése nem számított meglepetésnek, mivel megfelelt a hagyományoknak: több mint 700 éve a Hásimiták birtokolták a mekkai saríf tisztségét.

² Ezt a franciák a nagyszámú libanoni keresztény népesség miatt tartották elkerülhetetlennek.

³ WOODWARD, E. L. – BUTLER, ROHAN (szerk.) (1952): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series*. 4. k. H. M. London, Stationery Office. 625–627.

⁴ A Clemenceau–Feiszal ideiglenes megállapodás. Párizs, 1920. január 6. LUGOSI Győző (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L’Harmattan. 70–71.

számára, a nép körében pedig népszerűtlen, de a brit kormány magatartása nem hagyott neki más választási lehetőséget”.⁵ A francia törekvések és az arab követelések közötti egyenlőtlen kompromisszumként a szerződés szövege fel is keltette a damaszkuszi nacionalisták dühét.

Fejszal párizsi távollétében a szíriai helyzet folyamatosan romlott. A feszültség egyenes arányban nőtt a térség jövőjével szemben érzett bizonytalanság növekedésével. Mendemondák keringtek, melyek szerint az emír készen áll Franciaországgal egy szerződés aláírására, ami ugyebár be is következett, s ezt az otthoni nacionalisták behódolásként értékelték. Az elfogadhatatlan kompromisszum „forradalomhoz vezethet Damaszkusz kapuinál”, legalábbis Zaid emír, Fejszal szíriai ügyekkel ideiglenesen megbízott öccse aggodalommal teli távirata szerint.⁶ A katonai ügyek felelőse, Jaszin al-Hásimi általános mozgósítást rendelt el a francia csapatok által megszállt levantei partvidék és az arabok által uralt belső szíriai területek vitatott határán a francia hadsereggel megsokasodott incidensek miatt. A Tripoli mellett található Tell-Kalah francia helyőrségét támadás érte, 1920. január 5-én pedig több tucatnyi keresztényt mészároltak le a dél-libanoni Mardzsajunban.

A franciákkal kötött januári megállapodás még azokat az előnyöket sem tudta a Hási-mitáknak biztosítani, amelyek pedig természetes módon következtek volna belőle, Fejszal négy hónapos európai távolléte alatt a radikális arab nacionalisták ugyanis rátették a kezüket Damaszkuszra. Európából való visszatérésekor, 1920. január 16-án Fejszalt Bejrútban „Egység, függetlenség!” kiáltásokkal fogadták, miután a francia *Le Temps* című lap nyilvánosságra hozta a Clemenceau-val aláírt megállapodását. Az emírnek meg kellett értenie, hogy még a legközelebbi hívei is elfordultak tőle a franciáknak tett engedmények miatt, s az arab utca is ellene fordult. Ennek a mozgalomnak éppen az ambiciózus Jaszin al-Hásimi, ez az iraki születésű egykori oszmán főtitkár volt a mozgatórugója.⁷ A legradikálisabb hívei által még a nemzeti legalitásában is megkérdőjelezett emír január 22-én így kiáltott fel a damaszkuszi Arab Klub, e nacionalista szervezet tagjai előtt: „Én vagyok a mozgalom és a nemzet lelke, aki a kormányra támaszkodik, az rám támaszkodik!”⁸ Hogy ismét a helyzet ura lehessen, a klubban összegyűlt arab előkelőket biztosította arról, nem változtatta meg az álláspontját a franciaországi tartózkodása alatt, célja pedig változatlanul az összes arab föld függetlensége. Mindössze bizalmat és józanságot kért, hogy elfogadható megoldást dolgozhasson ki Franciaországgal.⁹ A jelenlévők udvariasan megadták ugyan a hozzájárulásukat, az utcai tüntetések azonban folytatódtak. Törzsi harcosok és falusiak portyáztak és fosztogattak a nyugati parti sávban, a zabrálást pedig patriotizmussal vegyítették.

A ránehezedő nyomás alatt Fejszal már-már meghátrált, de azért tett még egy utolsó kísérletet a mérsékelt konszenzus érdekében, ezért március 6-ra összehívta az 1919-ben egyszer már ülésező, de időközben feloszlott Arab Kongresszust. Ez a gyűlés annak idején bemutatta a követeléseit a közel-keleti lakosság körében „közvélemény-kutatást” végző amerikai King–Crane-bizottságnak is. A jogászok, sejkék, kádik és más előkelők alkotta kongresszus tagjai között ott voltak Palesztina képviselői is, akik 1920. február 27-én külön „Palesztinai Kongresszust” tartottak, melynek keretében elutasították a cionisták Szentföldre vonatkozó igényeit, most pedig

⁵ WOODWARD – BUTLER 1952. 630.

⁶ Zaid 1919. október 27-i távirata Fejszalnak. KEDOURIE, ELIE (1978): *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire, 1914–1922*. London, The Harvester Press. 162.

⁷ NEVAKIVI, JUKKA (1969): *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*. London, The Athlone Press. 210.

⁸ KEDOURIE 1978. 163.

⁹ ZEINE, ZEINE N. (1960): *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. Beirut, Khayat's. 132.

csatlakoztak a szíriai nacionalistákhoz. A kormánnyal szembeni bizalmatlansági indítvány megszavazásának elvéről a kongresszussal folytatott vitában Feiszal leszögezte: „Én hoztam létre a kongresszust, és nem fogom felruházni olyan joggal, mely megakadályozhatja a kormányt a cselekvésben!” Mire Rasid Rida, a kongresszus akkori elnöke így tromfolt: „A kongresszus hozta létre önt, mivel ön csak egy tábornok volt az Allenby parancsnoksága alatt álló szövetséges tábornokok sorában; a kongresszus tette önt Szíria királyává!”¹⁰

Az „Általános” Arab Kongresszus 1920. március 8-án végül nem éppen konszenzusos döntést hozott. Megtagadta a Feiszal–Clemenceau-megállapodást és proklamálta a Szíriai Arab Királyság egyoldalú, teljes és oszthatatlan függetlenségét, mely hajlott a libanoni autonómia megadására „azzal a feltétellel, hogy az mentes lesz mindennemű idegen befolyástól”. A nyilatkozat Palesztinát Szíria szerves részének tekintette. A delegátusok egyúttal Feiszalt alkotmányos királyukká választották és kinyilvánították „a jelenlegi [brit] katonai kormányzatok megszűnését a három övezetben”.¹¹ A deklarációt ünneplő tömeg előtt olvasták föl a damaszkuszi városháza erkélyéről. Feiszalt eksztatikus éljenzéssel köszöntötték és 101 ágyúból eldördülő üdvölvés jelezte az új állam születését. Néhány perccel később újabb bejelentés hangzott el, melynek értelmében deklarálták „Irak teljes függetlenségét” Feiszal bátyja, Abdalláh emír uralma alatt.

Az immár királlyá kikiáltott Feiszal nyomban hozzálátott a kormány felállításához, jogállamot, rendet, egyenlőséget ígért és a külföldi érdekek védelmét. Bizottságot állítottak fel a szíriai alkotmány kidolgozására, mely tíz hét alatt megszerkesztette a szöveget. Fő vonásaiban európai modellt követett, de mélyen hallgatott az ország határaitól. A király időközben baráti hangvételű táviratokat küldött az antant fővárosaiba, köztük Párizsba. A Szajna partjáról azonban nem érkezett válasz. Londonból a dühös Lord Curzon külügyminiszter-helyettes viszont figyelmeztette Feiszalt, hogy Nagy-Britannia nem fog elismerni egy önjelölt rezsimet, és bizonyosan nem fogja szentesíteni semmilyen damaszkuszi embercsoport jogát sem arra, hogy Palesztina vagy Mezopotámia nevében beszéljen (ezek angol érdekszférák voltak). A maronita pátriárka Libanon minden részéből keresztények tiltakozó leveleinek sokaságát kapta, melyek határozottan elvetették a muszlim Hásimiták szuverenitását a hegyvidék felett. Francia ösztönzésre és védelem alatt libanoni keresztény előkelők egy csoportja március 22-én Baabdában formálisan proklamálta Libanon függetlenségét, a kormányzó házára pedig kitzúzte az első libanoni zászlót.

E reakciók egyértelmű ellenségessége dacára a tántoríthatatlan Feiszal a koronázása után még négy hónapig uralkodott, mintha a királysága teljes biztonságban lenne, és kiválóan működne. A valóságban az állapotok úgyszólván anarchikusak voltak, hiába állította az angol T. E. Lawrence, az emír segítőtje az oszmánellenes felkelés alatt később azt, hogy Damaszkuszban életképes rezsimet hoztak létre. Desmond McCallum őrnagy, a Hásimita udvarhoz delegált brit összekötőtiszt utólagosan ezt írta: „Damaszkusz és a környező vidék 1920. január 1. és január 24. között leírhatatlanul szélsőséges anarchiába és káoszba sülyedt. Gyakran megesett, hogy a keresztény negyed egész lakossága a házaiba zárkózott tartva a muszlimok általános öldöklésétől; a kereskedelem megbénult, a közbiztonság megszűnt.”¹² Az arab katonatisztek

¹⁰ KEDOURIE 1978. 164. A brit Edmund Allenby tábornok volt az Egyiptomi Expedíciós Hadsereg parancsnoka, mely a világháború utolsó szakaszában meghódította Palesztinát és Szíriát. Feiszal arab felkelői e hadsereg kvázi „jobbszárnyát” képezték, s döntően diverzáns tevékenységet folytattak.

¹¹ A függetlenségi nyilatkozat teljes szövegét lásd: HOKAYEM, ANTOINE – BITTAR, MARIE-CLAUDE (1981): *L'Empire ottoman, les Arabes et les Grandes Puissances 1914-1920*. Beyrouth, Les Éditions Universitaires du Liban. 34–38.

¹² McCALLUM, MAJOR D. (1925): The French in Syria, 1919–1924. *Journal of the Royal Central Asian Society* vol. 12. no.1. 3–25.

annyira bizonytalanok voltak a királyság jogállásával kapcsolatban és annyira féltek a franciák retorziójától, hogy sürgették Feiszalt, vegye fel a kapcsolatot Musztafa Kemállal, a nacionalista török vezetővel. Annál inkább – érveltek –, mert a törökök végtére is muszlimok, a szultán-kalifa pedig változatlanul elvi összekötő kapocsként szolgált közöttük. A muszlimok közötti újfajta összhang bizonyosan kívánatosabbnak tűnt, mint egy centralizált katolikus nagyhatalom uralmának veszélye. Fogadókészség lett volna török részről, hiszen a török nacionalisták is kemény harcokat vívtak a franciák ellen Kilikiában, Anatólia déli részén. Kemál ennek jegyében 1919. december 20-án felhívást intézett a szír néphez.¹³ A szorosabb együttműködés reményében 1920 tavaszán két prominens szíriai személyiség utazott Kemálhoz Ankarába és a török nemzeti kormány képviselőivel kidolgoztak egy szerződéstervezetet, melynek értelmében a törökök és az arabok ugyanolyan módon egyesültek volna, mint Ausztria és Magyarország a háború előtti dualista monarchiában. De mire áprilisban a küldöttek visszatértek Damaszkuszba, Feiszal már annyira elkötelezte magát a nacionalista irányvonallal, hogy ez a terv nem realizálódhatott. Később, 1920 júniusában, szembesülve a francia támadás közvetlen veszélyével, a szíriai hadügyminiszter, Juszuf al-Azma személyesen utazott a szír–török határhoz, hogy tárgyaljon a kemálistákkal, ezek a megbeszélések azonban ugyancsak nem vezettek eredményre, hiába hajlott volna már a király a megegyezésre.

Tegyük rögtön hozzá, a megállapodás nemcsak a szíriaiak szélsőséges nacionalizmusán bukott meg. A végkifejlet valójában már a szíriai brit kivonulásról döntő 1919. szeptemberi Lloyd George–Clemenceau-megegyezés után sem lehetett kétséges. Néhány héttel később az angolok elkezdték kiüríteni a tengerparti sávot, a helyüket pedig nyomban francia-afrikai csapatok foglalták el, melyek nagy számban érkeztek jelentősen felduzzasztva az eredeti hétézres helyőrséget. 1920 márciusára a létszámuk meghaladta a 20 ezer főt. A franciák magabiztossága természetesen a kontingens bővülésével párhuzamosan nőtt, amit kihangsúlyozott a Maurice Gouraud tábornok szíriai főbiztossá és a Levantei Hadsereg főparancsnokává történt kinevezése. Gouraud a gallipoli hadjáratban elvesztette fél karját, később pedig a nyugati fronton energikusságával szerzett magának hírnevet. Tekintélye magas volt, vezetői képességeit Mauritániában és Marokkóban is bizonyította. A francia katolikus körökben – amelyek különösen szenvedélyesen védtek a szíriai francia érdekeket – lelkesen fogadták a kinevezését, mivel Gouraud egyrészt az egyház iránti elkötelezettségéről, másrészt a muszlimokkal szembeni rendíthetetlen, határozott fellépéséről volt ismert. Küldetésére főtitkári minőségben elkísérte őt a tudós és Közel-Kelet-szakértő Robert de Caix, ez a buzgó és céltudatos imperialista.

A franciák magatartásában bekövetkező fordulatot jól érzékelték a Masrekben tartózkodó brit katonatisztek. Meinertzhagen ezredes a külügyminiszter-helyettesnek írt levelében felhívta a figyelmet Franciaország egyre harciasabb attitűdjére, a libanoni francia tisztak ama arrogáns fenyegetőzésére, hogy tetszésük szerint bármikor és bárhol bevonulhatnak a belső területekre.¹⁴ 1920 elején vészjósló jelentések jutottak el Londonba, amelyek szerint Franciaország megszállás alá vont olyan közösségeket is, melyek az 1919. szeptemberi Lloyd George–Clemenceau-megállapodás vonalán kívül estek. A *Foreign Office* érdeklődésére a Quai d’Orsay azt felelte, a hadmozdulat célja csupán „a rend helyreállítása” volt a libanoni Bekaa-völgyben. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a franciák nem halogatják tovább keleti irányú expanziójukat, mihelyt a Levante kikötővárosaiban kellő katonai erőt halmoznak fel.

David Lloyd George angol miniszterelnök pontosan érzékeltte, hogy válság közeleg. „A fran-

¹³ HOKAYEM – BITTAR 1981. 295–297.

¹⁴ WOODWARD – BUTLER 1952. 591.

ciák – emlékezett vissza később – arra törekedtek, hogy megértessék az arabokkal és a britekkel, nem áll szándékukban elhagyni Szíriát, mielőtt ellenőrzésük alá vonták, valódi céljuk pedig az ország anektálása és a gyarmatbirodalom integráns részévé tétele.¹⁵ Ez a benyomás még határozottabbá vált 1920. január 18. után, amikor Alexandre Millerand váltotta Clemenceau-t a francia kormányfői székben. Az új kormány jobboldali pártok koalícióját jelentette, a közel-keleti politikáját pedig javarészt a külügyminisztérium imperialista főtitkára, Philippe Berthelot szabta meg. Egy Lloyd George-nak küldött február eleji levelében nem hagyott kétséget afelől, hogyan szeretné rendezni a szíriai kérdést:

„Ő [Berthelot] személy szerint a legnagyobb bizalmat táplálja [Feiszal] jóhiszeműsége iránt. [De] pontosan tudja, hogy az emír gyenge jellem, a helyzete pedig nehéz, mivel Damaszkuszban ellenséges csoportoknak van kitéve, amelyek franciaellenes érzelmekkel viseltetnek. Amennyiben Feiszal emír a gyengesége következtében elveszítené a hatalmát, magától értetődik, hogy a vele megkötött egyezmények (pl. a Clemenceau–Feiszal-megállapodás) *ipso facto* hatályukat vesztenék.”¹⁶

Éppen márciusban, mikor a szíriai kongresszus proklamálta Szíria függetlenségét, Feiszal pedig elfogadta a felajánlott koronát, francia és brit államférfiak megegyeztek abban, hogy itt lenne az ideje a közel-keleti problémák végső, *de jure* rendezésének. Ennek érdekében 1920. április 19-én a békekongresszus Legfelsőbb Tanácsa sebtében újra összeült az észak-itáliai San Remóban. Hat szekcióban 19-től 24-ig kidolgozták a török békeszerződés alapelemeit. Ekkor már nemigen volt szükség az idealista eszmék követésére és az Egyesült Államok morális jóváhagyásához sem kellett folyamodni (az amerikai nagykövet, Robert Underwood Johnson a szálloda kertjében újságolvasással múlatta az idejét, miközben a brit és a francia delegátusok elrendezték a legfontosabb kérdéseket). A szerződés 94. cikkelye leválasztotta Mezopotámiát és Szíriát Törökországról, ideiglenes önállóságukat pedig mandátumterületekként rendezte. A mandátumok kiosztását San Remóban külön egyezményben határozták meg a nagyhatalmak.

Senkit nem ért váratlanul, hogy Berthelot tántoríthatatlanul követelte az egységes francia mandátumot Szíria fölé. Azt bizonygatta, hogy a Hásimitákkal kötött összes megállapodást közvetlenül Damaszkusznak és Párizsnak kell végrehajtania. Ebbe Lloyd George lényegében az előző év szeptemberében már beleegyezett. A Millerand-kormány valójában ennek a végső törvényes elismerését akarta. Ezenkívül azonban Franciaország arra is rá akarta venni Nagy-Britanniát, hogy egy az egyben hagyja sorsára az arabokat, s elutasította a Mezopotámia és Palesztina fölötti brit mandátum elismerését, valamint az Irak kapcsán korábban megkötött angol–francia kőolajjegyzmény megerősítését. Ez utóbbi különösen érzékeny kérdés volt London számára, ami abban öltött testet, hogy 1919-ben a Long–Bérenger-féle megállapodás a moszuli olajmezők hozamának 25%-át Franciaországnak ítélte, Nagy-Britanniának pedig jogot biztosított kikötő és olajvezeték építésére, valamint használatára Szíriában. A szerződés aláírása után azonban a britek újabb igényekkel álltak elő, ezúttal vasutat szerettek volna építeni ugyanezen a területen.¹⁷ Berthelot kijelentette, hogy a *quid pro quo* elvét azzal már beváltották, hogy Lloyd George nem támasztott több ellenvetést a szíriai mandátummal szemben, ráadásul ezek az ellenvetések amúgy sem jelentettek többet a Feiszalnak tett színlelésnél. Ezzel a miniszterelnökök egyetértettek. Az

¹⁵ GEORGE, DAVID LLOYD (1972): *Memoirs of the Peace Conference*. II. New York, Howard Fertig. 1089–1091.

¹⁶ GEORGE 1972. 1107–1108.

¹⁷ WOODWARD – BUTLER 1952. 1092.

olajszerződés végső formáját április 25-én Sir John Cadman brit olajmérnök és Berthelot látta el kézjegyével. Másnap a Legfelsőbb Tanács egyhangúlag kiosztotta a palesztinai és mezopotámiai mandátumot Nagy-Britanniának, a szíriait pedig Franciaországnak.

A San Remó-i konferencia után a politikai helyzet tovább radikalizálódott Damaszkuszban, ahol az intranszigenesebb Hásim al-Atászi kormánya vette át a mérsékeltebb Ali Rida ar-Rikabi helyét. A rajtaütések sokasodtak a nyugati (francia) övezet ellen és az arabok elvágták a kilikiai francia csapatok utánpótlásához elengedhetetlen Raják–Aleppó vasútvonalat.

Éppen a kemalista csapatoktól elszenvedett kilikiai francia vereség gyorsította fel az eseményeket Szíriában. Amikor a francia kormány 1920. május 23-án fegyverszünetet kötött a török nacionalistákkal, úgy döntött, lemond Kilikiáról, hogy erőfeszítéseit Szíriára koncentrálhassa. Már csak valamilyen indok kellett a Damaszkusz elleni offenzíva megindításához. Az okot végül 1920. július 8-án a libanoni Adminisztratív Tanács hét tagjának letartóztatása szolgáltatta, akik megpróbálták a szíriai fővárosba jutni, hogy csatlakozzanak egy Párizsba induló újabb szíriai küldöttséghez. A Szíriával kötendő gazdasági unió híveiként Gouraud azzal vádolta meg őket, hogy Feiszaltól kenőpénzt fogadtak el.

Valójában Libanonban a feszültség a tetőpontjára hágott, a nyugtalanság a politikai eliten belül folyamatosan nőtt a szíriai függetlenség proklamálása óta. A kemalisták és a saríf híveinek közeledéséről szóló pletykák terjedtek. A francia főbiztosnak több alkalommal is meg kellett nyugtatni a pátriárkát elismételve neki, hogy „semmi sem változott a francia kormány Libanont érintő szándékaiban”. Az új miniszterelnök, Millerand március 20-án megerősítette hazája Nagy-Libanon iránti elkötelezettségét a bejrúti érsek, Abdalláh el-Húri vezette delegáció előtt, két nappal később pedig Franciaország hivatalos támogatásában részesítette a libanoni függetlenség baabdai proklamálását.

Ilyen körülmények között az Adminisztratív Tanács hét tagjának „lázdása” Gouraud tábornok számára a várt ürügyet szolgáltatta ahhoz, hogy leszámoljon a Hásimitákkal. A zsigereiben mérsékelt Feiszal a San Remó-i megállapodásban első ránézésre nem látta bele a Franciaországgal vívott háború lehetőségét. Nem volt elég ereje azonban ahhoz, hogy féken tartsa nacionalista tisztjeit és az irreguláris fegyveres csoportokat a francia megszállás alatt álló területek elleni támadásoktól. A partvidéken a legnagyobb részét egyszerű banditának számító arab gerillák valóságos terrorhadjáratot indítottak a libanoni keresztény települések ellen.¹⁸ Falvakat fosztottak ki és égettek fel, a lakóikat pedig legyilkolták, a városok közötti kereskedelmi forgalom jobbára megbénult. A támadások egyre sűrűbbek lettek a franciák ellen is. Az arabok harci heve, mely már a törökök elleni felkelés idején is megmutatkozott, láthatólag még intenzívebben lobogott a hitetlen európaiakkal szemben. Francia tiszteket, katonákat fogtak el a libanoni hegyek hágóin, kirabolták, olykor meg is ölték őket.¹⁹ Mégis maga Feiszal volt az, aki 1920 júniusának végén siettetett az ellenségeskedések kezdetét, amikor váratlanul kijelentette, nem ismeri el a francia hadseregnek azt a jogát, hogy használja a Raják–Aleppó vasútvonalat. Ez azért jelentett hűsbavágó kérdést, mert ekkor a közel-keleti francia helyőrségek java Kilikiában tartózkodott, az ellátásuk, utánpótlásuk pedig javarészt ettől a vasútvonaltól függött. Feiszal döntése nyomban veszélybe sodorta a velük való kommunikációt.

Gouraud tábornok számára Feiszal váratlan lépése az utolsó cseppet jelentette a pohárban.

¹⁸ MCCALLUM 1925.; LYAUTEY, PIERRE (1923): *Le drame oriental et le rôle de la France*. Paris, Société d'éditions géographiques, maritimes et coloniales. 167–168.

¹⁹ LYAUTEY 1923. 164.

Július 14-én éles hangú ultimátumot küldött Damaszkuszba. Azzal vádolta a Hásimiták kormányát, hogy a Franciaország és a keresztény arab közösség elleni egyre hevesebb hadjáratával elárulja az 1919 decemberében megkötött Clemenceau–Feiszal-megállapodást (amit még nem ratifikáltak), s nem hajlandó elfogadni a békekonferenciának ama döntését, hogy Franciaországnak kell „biztosítania a rendet és a békét Szíriában”. Gouraud öt pont azonnali elfogadását követelte a damaszkuszi kormánytól: (1) ismerje el Franciaországnak azt az „abszolút” jogát, hogy használhassa a Raják–Aleppó vonalat, s garanciaképpen megszállhassa Aleppót; (2) töröljék el a kötelező katonai szolgálatot az arab övezetben; (3) a Hásimita rezsim ismerje el a francia mandátumot; (4) az arabok ismerjék el a francia fizetőeszközt Szíria valutájaként; (5) büntessék meg a franciák és a libanoniak ellen erőszakos tetteket elkövetőket.²⁰ Ezeket a követeléseket *egyben* kellett elfogadni három napon belül, ellenkező esetben Gouraud nyilvánvalóvá tette, hogy megteszi „a szükséges lépéseket”. Az ultimátum mellé ugyanakkor a tábornok egy magánlevelet is mellékel a király számára, amelyben felszólította „Ófelsége Feiszal emírt” arra, hogy hallgasson a józanészre, és határolódjon el kormánya szélsőségeitől, „ne közösködjön egy olyan kormánnyal, mely csak a lakosság szélsőséges részét képviseli”.²¹

Amint az ultimátum Damaszkuszba ért, kitört a pánik. Jaszín al-Hásimi vezérkari főnök figyelmeztette Feiszalt, hogy a hadsereg csupán alig kétórányi lőszerkészlettel rendelkezik.²² A figyelmeztetés hatott. A király 18-án táviratozott Gouraud-nak, s elfogadta az ultimátumot, egyúttal feloszlatta a tiltakozó kongresszust. De nem törődött a damaszkuszi nép ellenzésével sem, mely az utcákon tüntetett és kifosztotta a fegyverraktárt (a megtorlás során mintegy százan vesztették életüket). A tábornok elégedettségének adott hangot és 21-én éjfélig meghosszabbította az ultimátum végrehajtására szabott határidőt. Hiába küldött azonban Feiszal habozás nélkül beleegyező üzenetet, 21-én reggel a francia katonaság megindult a belső területek felé. A megdöbbsent király megbízható küldöncöt menesztett Bejrútba, hogy tiltakozzon a megegyezés megszegése ellen. A főhadiszálláson a küldöncöt, Száti el-Huszrit, a későbbi neves teoretikust Gouraud tájékoztatta, hogy Feiszal távirata a határidő lejárta után félórával érkezett meg: biztosan arab irregulárisok vághatták el a távíróvezetékét. Huszri kétségbeesetten próbálta rávenni a főmegbízottat, hogy legalább most, hogy már kezében van Feiszal engedelmességet fogadó üzenete, rendelje el a csapatok visszavonását. Gouraud hidegen csak annyit válaszolt, „már késő”. Majd újabb nyolc követeléssel állt elő. Ezek lényege abban állt, hogy az arabok adják meg magukat, s fogadják el Szíria francia megszállását. Amint erről Feiszal tudomást szerzett, azonnal kormányülést hívott össze. Mindenki egyetértett abban, hogy az újabb ultimátum elfogadása egyenlő lenne a polgárháború lánggra lobbantásával, a muszlim lakosság franciaellenes hisztériáját nem lehetne lecsillapítani.

Július 22-én a levantei francia hadsereg 3. hadosztálya három hadoszlopban megindult Damaszkusz felé. A legnépesebb oszlop, a Mariano Goybet tábornok parancsnoksága alatt álló tízezres francia–szenegáli egység a Bejrút–Damaszkusz út mentén nyomult előre. Nem ütközött ellenállásba, s elvágta az arabok visszavonulásának lehetőségét Palesztina felé. 23-án átkelt a sziklás, meredélyes Antilibanon-hegységen, s akadálytalanul tört előre. Az arab erők parancsnoka, Juszuf al-Azma nem volt tapasztalatlan és képzetlen katona. Franciaországban és

²⁰ ZEINE 1960. 171–173.

²¹ RABBATH, EDMOND (1973): *La formation historique du Liban politique et constitutionnel*. Beyrouth, Université Libanaise. 318.

²² RÉMUSAT, PAUL DE (1924): Les cent jours du roi de Syrie. *Revue des études historiques*. Vol. 90. Avril–Juin 211–226.

Németországban is tanult, az első világháború alatt az oszmán hadseregben kitüntette magát. Az egyik szűk szorosban gépfegyverekkel súlyos veszteségeket okozott Goybet-nak, de a francia hadrendet felbomlasztani nem tudta. A légierő és egy bekerítő hadmozdulat hatására az arab csapatok rendetlenül elkezdtek visszaözölneni Damaszkusz felé. Azma bejt, aki vitézül próbálta összegyűjteni fejvesztve menekülő embereit, egy gránát darabokra tépte.²³ Így zajlott le a maiszalúni csata. A fővárosban a visszatérő, frusztrált arab katonák hihetetlen felfordulást okoztak, raboltak, a civilekre lövöldöztek.

A franciák 26-án vonultak be Damaszkuszba és azonnal helyreállították a rendet, ellátták a sebesülteket. A szíriai hadsereget ellentmondást nem tűrve lefegyverezték és feloszlatták. Tízmillió frankos kártérítésre kötelezték az arab kormányt, hogy kárpótlásban tudják részesíteni a nacionalisták zaklatásainak kitett arab lakosokat. A főkolomposokat francia haditörvényszék elé állították. Az arab zászló kitűzését, használatát betiltották.

A várostól délre lévő Kiszvába menekült Feiszal megpróbált még mérsékelt kabinetet alakítani és tárgyalni Gouraud-val, aki azonban július 27-én a párizsi kormány nevében felszólította őt arra, hogy augusztus 1-je előtt hagyja el az országot. Feiszal és Zaid 114 főtisztviselőjükkel együtt a franciák által biztosított vonaton távozott Palesztinán keresztül Egyiptomba. Az angolok kényelmetlenül érezhették magukat, amit Churchill a Lloyd George-nak írt levelében jól érzékeltet:

„Rendkívül fájdalmas a brit közvéleménynek és különösen az araboknak segítő brit katonatiszteknek azt látni, hogy akik nem is olyan régen még a bajtársaik voltak, s akik védelmezőként tekintettek ránk, most legyőzve és eltiporva menekülnek, városaikat pedig a megállapodások szelleme, sőt betűje ellenére a franciák foglalják el. (...) Bennünket azonban szoros kapcsolatok fűznek a franciákhoz, ezek pedig felülkerekednek az érzéseinken, így most nem tehetünk semmit az arabok érdekében.”²⁴

De azért a látszatra adtak. Miután a lodi vasútállomáson Sir Herbert Samuel palesztinai brit főbiztos díszőrsége tiszteleggett Feiszal előtt, az emír megérkezett el-Kantarába, ahol – mivel az egyiptomi uralkodó nem ismerte el királyi címét – kénytelen volt a csatlakozásra megalázó módon a peronon várakozni, s egyszerűen a csomagjain ücsörögve várni a port-szaídi postát.²⁵ Egyiptomból hamarosan Olaszországba távozott.

Feiszal emigrációja és híveinek szétszóródása véget vetett a kérészetű damaszkuszi Arab Királyságnak és szabad kezet adott Franciaországnak Szíriában. Bábkormányt állítottak fel, majd augusztus 8-án Gouraud megérkezett Damaszkuszba, ahol centralizált francia adminisztrációt hozott létre. Augusztus 8. és szeptember 1. között a tábornok rendelettel egymástól elkülönülő öt entitást alakított ki, a Damaszkuszi Független Államot, az Aleppói Kormányzóságot, az autonóm Alavita Területet, az autonóm Drúz-hegységet (Dzsebel-ed-Drúzt) és Nagy-Libanont. Franciaország megteremtette „a helyi autonómiák föderációját”, amelyről Clemenceau már 1919 áprilisában beszélt. Ahelyett, hogy megfeleltek volna „a lakosság hagyományainak és elvárásainak”, ahogy akkoriban a miniszterelnök mondotta, ez a feldarabolás kedvezett Franciaország felekezeti klientúrájának, elsősorban a libanoni keresztényeknek, akik annak idején bedobták

²³ McCALLUM 1925.

²⁴ GEORGE 1972. II. 1113–1114.

²⁵ SACHAR, HOWARD M. (1970): *The Emergence of the Middle East: 1914–1924*. London, Allen Lane The Penguin Press. 290.

a köztudatba Nagy-Libanon eszméjét.

Az új állam mindazonáltal azonnal kiváltott néhány szkeptikus véleményt. Szolímán Kanaan, a libanoni Adminisztratív Tanács 1920-ban Gouraud által letartóztatott hét tagjának egyike a következő évben ezt írta: „Nagy-Libanon létrehozása a jelenlegi formájában téves döntés, mely nem elégíti ki sem a lakóit, sem a hozzácsatoltakat. A bekebelezett muszlimok Libanont életcéljuk megvalósulása akadályának tekintik. (...) A libanoniak elvesztették előjogaikat és személyiségüket.”²⁶ A *La Correspondance d'Orient* című lapban, melyet Párizsban jelentetett meg, George Samné „a kör négyesítéséről” beszélt egy olyan ország apropóján, mely a Közel-Keleten a „keresztény nemzeti otthon” címére pályázott, miközben hegyvidéki magjában többségében muszlim, ezzel az integrációval általában ellenséges népességet koncentrált.²⁷ Tudni kell, hogy Nagy-Libanon lakossága 1921-ben már csak 55%-ban volt keresztény, míg Kis-Libanoné 1914 előtt még 80%-ban. Louis Massignon is Bejrútnak az új entitáshoz való csatolása ellen érvelt: „Szíria nagy értelmiségi, sőt gazdasági *emporiuma*, az arab irodalmi megújulás központja önmaga kell, hogy maradjon; ugyanúgy nem maradhat hozzácsatolva Libanon hegyvidéki közösségeihez, ahogy egy idő után nem tartozhatott Genf sem Savoyához vagy Lyon sem Dauphinéhez.”²⁸ Bejrút, ez a mediterrán árucserére nyitott városvilág korábban alá volt vetve a maronita hegyvidék szimbolikájának és a hagyományos urbánus rendnek, ráépült a gazdasági és kulturális interakciókra, most pedig az új libanoni állami rend részévé vált.

Ez az oszmán birodalmi struktúrák összeomlása után az egész Termékeny Félhold területén létrejövő új állami rend határokat jelölt ki, amelyek szétrombolták a gazdasági és szociális kapcsolatok régi hálózatait és megszakították azokat az évszázados csereáramlatokat, melyek Levante városi központjait táplálták. A térség egyik legrégebb kereskedelmi csomópontja, Aleppó el lett választva az anatóliai kapcsolataitól, hiszen meghúzták az új szír–török határt. Tripoli kikötőjét elvágták szíriai hátszágától, Bejrút pedig nem lehetett többé Damaszkusz természetes földközi-tengeri kijárata.

Csakhogy ez az új etatista rend nem korlátozódott olyan új térségek kialakítására, amelyek átírányították az árucseré-kapcsolatokat. Felforgatta a helyi társadalmakon belül a politika módoszatait is. Libanonban a vallásos felekezetek politikai erőkké váltak és egyenlőtlen viszonyba kerültek a hatalommal, miközben ideológiai szakadékok keletkeztek az új állam ellentmondásos legitimitása körül. Szíriában a Franciaország által 1920-ban legyőzött városi nacionalizmus támogatásra fog lelteni az 1925-ös drúz felkelésben, mely egy tradicionális előjogaihoz ragaszkodó vidéki régió lázadása volt. Ezáltal ez a nacionalizmus az egységes arabizmus nevében újra felvehette a küzdelmet a mandátumrendszer ellen, habár ez az arabizmus valamelyest jelképes ellenképe volt a Termékeny Félhold földrajzi és társadalmi feldaraboltságának. *

²⁶ Kanaan, S.: *Requête au Parlement français*. Imprimerie pontificale, Rome, 1921. 8–9. Idézi: PICAUDOU, NADINE (1992): *La décennie qui ébranla le Moyen-Orient, 1914-1923*. Bruxelles, Éditions Complexe. 127.

²⁷ SAMNÉ, GEORGE (1921): La Question du Liban ou la quadrature du Cercle. *La Correspondance d'Orient* Vol 14. no. 261., 1921. Mai 15. 385–390.

²⁸ MASSIGNON, LOUIS (1963): *Opera Minora*. 3. köt. Dar-al-Maaraf. 459. Idézi: PICAUDOU 1992. 127